

HERMENEVS

6^e JAARGANG, AFL. 9 — 15 MEI 1934

Niet-classici over de klassieken

VI.

Uwe Redactie heeft mij eene plaats willen inruimen onder de beoefenaars van kunsten en wetenschappen wien zij de vraag heeft voorgelegd, in hoeverre zij in hun denken en hun levensbeschouwing beïnvloed zijn door de studie der klassieken en in welke mate zich deze invloed naar hunne meening in hun werken openbaart. Ik stel dat zeer op prijs, maar in gemoede: wie zou zichzelf deze beide vragen kunnen stellen en met reden mogen hopen een antwoord tt vinden? Wie vindt een maat voor hetgeen onmeetbaar is? Kan men de rivier vragen waar zij haar water heeft ontvangen? Zoo wij niet zelf de klassieken bestudeeren, zitten wij dan niet aan de voeten van hen, die wel toegang hebben tot de schatkamers van het verleden en zoo onze levensbeschouwing verrijken? Het menschelijk zoeken en tasten is bovendien een voortdurend proces. Geen generatie begint bij haar onderzoek naai het wezen der dingen met een schoone lei en reeds daarom groeit onze schuld aan het verleden met lederen nieuwen dag. „Have not”, schreef Bacon in 1605, „theverses of Homer continued twenty-five hundred years, or more, without the loss of a syllable or letter; during which time infinite palaces, temples, castles, cities, have been decayed and demolished? It is not possible to have the true pictures or statues of Cyrus, Alexander, Caesar; no, nor of the kings or great personages of much later years; for the originals cannot last, and the copies cannot but lose of the life and truth. But the images of men’s wils and knowledges remain in books exempted from the wrong of time, and capable of perpetual renovation. Neither are they fitly to be called images, because they generale still, and cast their seeds in the mind of others, provoking and causing infinite actions and opinions in succeeding ages: so that if the invention of the ship was thought so noble, which carrieth riches and commodities from place to place, and consociateth the most remote regions in participation of their fruits: how much more are letters to be magnified, which, as ships, pass through the vast seas of time, and make ages so distant to participate of the wisdom, illuminations, and inventions, the one of the other?”

De schoonste beweegreden voor alle beoefening der wetenschap ligt naar dezen wijsgeer in 's menschen streven naar voortzetting, naar onsterfelijkheid. Bacon's woorden nog eens wegende, geloof ik dat daarin mede eene verklaring ligt voor de onweêrstaanbare aantrekking, die van de studie der klassieken uitgaat. Niet slechts om den schoonen vorm — zelf reeds de bron van zoo menig uur van geestelijk genot — lezen en herlezen wij de oude schrijvers. Zij brengen menschen ten tooneele die, om een Bijbelsch woord te gebruiken, van gelijke beweging zijn als wij. Moeilijkheid en strijd, vertwijfeling, hoop, liefde, haat, hartstocht, vaderlandsliefde en zelfopoffering, een gansche reeks van menschelijke deugden en ondeugden spelen in de oude verhalen eenzelfde rol als in ons eigen leven en daarom zijn die verhalen ons begrijpelijk (en dierbaar. Niet in eene betooverde wereld blikken wij terug, maar op menschelijke gedraging en werkzaamheid, waarvan de onze een evenbeeld is. „We shall see the Greeks as they are”, zegt Livingstone in de inleiding tot „The pageant of Greece”, „if we think of them, not as incarnations of simplicity or beauty or truthfulness, but as human beings, entering on the common inheritance of life with the clear eye, the open mind, the eager enjoyment, the generous receptivity of children, and yet with the faculty of full grown men.” En zooals de ouden ons menschelijke gedragingen schilderden welke ons niet vreemd zijn of schijnen, zoo maken de schatten, die zij op wetenschappelijk gebied verzamelden en ons nalieten, deel van ons geestelijk bezit uit. Hun arbeid is met ons denken innig samengeweven en daarom mag men, geloof ik, zonder tegenspraak zeggen, dat geen wetenschappelijke man zonder klassieken invloed kan zijn. Zoo hij zelf de oude wereld niet betreden heeft, dan heeft hij gezien door de oogen van anderen, die dien gang wel gedaan hebben. Over deze uit de tweede hand gekomen kennis is Bacon — als ik hem nog eens mag aanhalen — slecht te spreken. Mochten zijn woorden hen tot bezinning brengen, die de deuren van onze universiteiten al wijder willen openzetten! „Some books”, zegt hij, „may be read by deputy, and extracts made of them by others; but that would be only in the less important arguments, and the meaner sort of books: else distilled books are like common distilled waters, flashy things”. Slechts van de bewoners van Utopia wordt ons verhaald, dat zij nimmer gehoord hadden van de elders ter wereld bekende wijsgeeren en niettemin op het gebied van muziek, logica, arithmetica en geometrie

alles hadden gevonden wat men elders van de oude wijsgeeren had geleerd.

Wat Uw tweede vraag betreft, neem ik aan, dat met „werken” niet anders is bedoeld dan arbeid in het algemeen. Het is mijn aangenaam lot geweest rechtswetenschap te studeeren en later de staatswetenschappen. Op beide gebieden ligt eene dadelijk aanwijsbare schuld aan de oudheid. Het wordt, geloof ik, niet betwist, dat geen stelsel van privaatrecht — door een thans ontslapen leermeester wel eens het „eigenlijke” recht genoemd — kan begrepen worden door hem, die niet ter schole gaat bij de Romeinsche rechtsgeleerden, die ware meesters in de rechten, die in het ontleden, omlijnen en opstellen van rechtsbegrippen nimmer zijn overtroffen. Waar ons Burgerlijk Wetboek zijn klaarste — en ook zijn fraaiste — taal spreekt, is in de gedeelten, die niet door nieuwigheden zijn ontsierd en die nog onverzwakt op den ouden, stevigen bodem rusten. Ondenkbaar schijnt mij verder eene beoefening van de staatswetenschappen zonder kennismeming van de theorieën en de practijk van de oude wereld. Een onuitwischbaren indruk maken daarbij — althans zoo ging het mij — de hooge opvatting, de verheven idealen, zoo in de Grieksche als in de Romeinsche wereld, omtrent het doel en het wezen van den Staat en de plichten van hen, die zich aan de zaak der gemeenschap wijden. Hoeverre zijn wij van die hooge opvattingen weggezonden!

De op de banken verworven kennis heb ik gepoogd te benutten eerst in dienst van een onzer gemeenten, dan in den werkkring van den advocaat, later in het ambt van den rechter. Er is tusschen deze vormen van bedrijvigheid meer verschil dan volgens dien spotter uit de oudheid bestaat tusschen het werk van den medicus en dat van den vespillo, maar hierin schijnen zij mij overeen te komen, dat zij het best worden uitgeoefend door hen, wier liefde uitgaat naar scherp ontleden en geordend denken en die het belang beseffen, en tot zijn recht doen komen, van een weloverwogen woordenkeus. De studie van de oude talen kan het best die liefde en dat besef wakker roepen en versterken. In hoeverre mijn arbeid daarvan waarneembare sporen vertoont, moge hier vanzelf onbesproken blijven.

Uwe Redactie moge mij vergeven, indien met het bovenstaande de bedoeling van haar onderzoek misschien niet tot haar recht mocht

zijn gekomen. Ik roep mede hare toegeeflijkheid in voor eene slotopmerking, die wellicht buiten de orde gaat, maar die ik, nu eene goede gelegenheid zich scheen voor te doen, niet heb willen achterhouden.

De weg tot het genot van de klassieke litteratuur gaat door de diepte. Mijn leermeester, die deze regelen wellicht lezen zal, heeft niet de verzekering van noode, dat deze uiting geene onvriendelijkheid aan zijn adres bedoelt. De bewoners van Utopia legden zich, in weerwil van hunne merkwaardige kennis, op reeds gevorderden leeftijd nog op het Grieksch toe en in minder dan drie jaar hadden zij de taal onder de knie. „They were hable to rede good authors withoute anie staye, if the booke were not false.” De meesten onzer zien niet op zulke snelle vorderingen terug. Lange jaren hebben wij over de grammatica's gebogen gezeten en vaak moeten wij wel den indruk gekregen hebben, alsof de spraakkunst het doel en niet het middel was. Die grammatica's waren, geloof ik, onnoodig moeilijk en in hooge mate onaantrekkelijk. Onaantrekkelijk waren ook en bovenal de uitgaven der oude schrijvers: geen mededeeling over het leven van den schrijver, over den tijd, waarin hij leefde, of over de stof waarover hij schreef, geen kaart, geen illustratie, geen taalkundige aanteekeningen, geen woordenlijst. En zoo staat nog in mijn kast een trieste rij van doode teksten, die alleen ter hand worden genomen wanneer een aangenamer uitgaaf niet voorradig is. Ligt hierin misschien eene verklaring voor Darwin's ontstellende uitspraak: „Most people read all the Greek they ever read before they are five-and-twenty”? Dat de hulpmiddelen niet zoo gebrekkig behoeven te zijn, is mij eerst later gebleken, met name in Engeland.

Laat Uwe Redactie eens opstellen eene zoo uitgebreid mogelijke lijst van de beste grammatica's, van de beste uitgaven van de klassieken en van de beste werken over de klassieken, en die, voorzien van haar goeden raad, openbaar maken en van tijd tot tijd hernieuwen. Zij zou daarmee in het bijzonder gerieven hen die den schoolbanken ontgroeid zijn en waarschijnlijk nog menigeen, die den vijfentwintigjarigen leeftijd achter den rug heeft, tot de kudde der bevoorrechten terugbrengen.

A. FONTEIN.

Kantonrechter te Amsterdam

De Boekhandel te Rome

Tijdens de Republiek hebben noch de auteurs noch de uitgevers blijkbaar veel geldelijk voordeel van hunne publicaties getrokken. Voor mannen van aanzien als Caesar, Cicero en Sallustius was het schrijven één hunner vele bezigheden en minder voorname personen als Terentius, Vergilius en Horatius hadden allen een machtig en vermogend beschermer, die hen in staat stelde om zich aan hunne kunst te kunnen wijden. Dat ook het uitgeversbedrijf niet zeer winstgevend kan zijn geweest is duidelijk: ook nu nog staat het aan ieder vrij elk boek af te schrijven en de copie te verkoopen. Zoodra een boek eenmaal in omloop was, had zoowel de schrijver als de uitgever alle controle erover verloren. Slechts het eerste exemplaar of zooveel als hij er tegelijk van kon maken of laten maken, kon hij verkoopen en zelfs die werden nog wel gestolen blijkens Cicero's *De Finibus* (Att. XIII, 21, 4 en 5). Zelfs miste de schrijver zelf de macht om te beslissen of zijn werk het licht zou zien: Ovidius (Trist. I, 7) verklaart, dat hij zijne Metamorphosen had willen vernietigen, maar dat zij werden openbaar gemaakt naar afschriften, die zijne vrienden zonder zijn toestemming hadden vervaardigd, en Cicero liet de eerste schets van zijne *Academica* uit zijn handen gaan, terwijl hij dacht over een nieuwe omwerking, waarvan het gevolg was, dat twee verschillende bewerkingen tegelijk in omloop kwamen.

De auteur moest zijn werk door *librarii*, hetzij zijn eigene of die van zijn patronus, laten afschrijven. Dat waren gewoonlijk slaven of vrijgelatenen en veelal zeer ontwikkelde personen. Vele van die afschriften moesten als geschenken dienen, maar eenige kwamen in den handel en werden in boekwinkels, *tabernae librariae*, verkocht (Cic. Phil. II, 9, 21).

Doordat Sulla en Lucullus geheele bibliotheken uit Griekenland en Klein-Azië naar Rome overbrachten, werd een krachtige stoot aan den boekhandel gegeven. Het werd namelijk mode groote verzamelingen aan te leggen en in Cicero's tijd behoorde elke aanzienlijke woning een flinke bibliotheek te hebben, al verstond de bezitter ook niets van den inhoud. Een dergelijke modegril heeft men in onzen tijd kunnen waarnemen. Een halve eeuw geleden werden hier te lande de perkamenten kwartijnen van classieke auteurs schaarsch, doordat Amerikaansche millionairs in hunne woningen een oud-Hollandsche kamer wenschten te hebben, waarin een kast met perkamenten banden niet mocht ontbreken!

Cicero had niet slechts in zijn huis te Rome, maar ook in zijne zes landhuizen groote bibliotheken, bij het bijeenbrengen waarvan hij werd geholpen door zijn vriend Atticus. Deze bezat een menigte librarii (Nepos Att. 13, 3), die hij de werken van Cicero liet afschrijven, alsmede andere geschriften, die Cicero hem aanbeval. Hij verkocht die vervolgens (Att. XIII, 12, 2) en zijn succes en de toenemende aanvraag schijnen hem er toe gebracht te hebben om de zaak op commercieelen voet in te richten, zoodat men in Atticus wel den eersten Romeinschen uitgever heeft willen zien.

In den keizertijd schijnt de zaak opeens groote afmetingen te hebben aangenomen. De uitgevers, tevens boekverkoopers, hadden hunne lokalen in de drukste straten en aan de deur hingen lijsten van de te koop zijnde boeken. Die winkels waren tevens de plaatsen van bijeenkomst voor wetenschappelijke mannen en van lezers voor hun genoegen. Pascoli heeft een dergelijke sociëteit tot het tooneel van één zijner gedichten gekozen.¹

Onder Augustus werden de werken der Romeinsche schrijvers gelezen in Italië, in de provincies en in den vreemde. Toen werden openbare bibliotheken gesticht en op de scholen de Wetten der XII Tafelen en de Odyssee van Livius Andronicus als leesboeken vervangen door moderne auteurs. Maar ook toen had natuurlijk de uitgever, evenmin als de schrijver, controle over eenmaal in omloop gebrachte werken. Hij moest het dus hebben van de sierlijkheid, goedkoopte en nauwkeurigheid zijner uitgaven en, waar het een nieuwe publicatie betrof, van de snelheid, waarmee hij aan de aanvragen kon voldoen. Hierbij werd het te copiëeren geschrift, door den schrijver geleverd als 't een nieuw werk was, en gekocht, geleend of gehuurd, als 't een oud betrof, waarschijnlijk aan de afschrijvers voorgelezen, hoewel er geen bewijzen zijn, dat de boeken den schrijvers werden gedictéerd.² Die schrijvers waren deels slaven van den uitgever, deels voor de gelegenheid gehuurd, doch allen geoefende schrijvers. Later, vooral in de middeneeuwen, werkten de afschrijvers zeer zeker elk op zichzelf. Andere slaven rangschikten daarop de beschreven bladen, plakten ze (Aft. IV. 46) en voorzagen ze van de perkamenten *tituli* en foudraal. Vervolgens werd het werk gecorrigeerd en het was klaar voor den verkoop.

¹ In zijn bekroond Latijnsch gedicht *Sosii fratres bibliopolaë*, verschenen bij Io. Muller, Amsterdam 1900.

² Zie de bijdrage van prof. J. J. Cornelissen in het *Album Gratulatorium* voor Conradus Leemans, Leiden 1889.

Cicero (Pro Sulla 14. 42) verzekert, dat senatoren snel genoeg konden schrijven om getuigenissen woordelijk te noteeren; de geoefende copiiisten moeten hen dus nog hebben overtroffen, al werd het door oude autoriteiten vermelde stenographisch schrift niet voor boeken gebezigd. Martialis (II, i, 5) beweert, dat zijn tweede boek, d. i. 93 epigrammen of 540 verzen, in één uur kon worden afgeschreven. Dat is dus 9 verzen per minuut. Een niet te groote oplage kon zodoende sneller dan thans worden geleverd. Was de aanvraag groot, dan bracht de uitgever er geen in den handel, voordat alle exemplaren klaar waren, om te beletten, dat concurrenten er één als copie gebruikten. Had hij er te veel laten maken, dan gingen ze naar de provincies (Hor. Ep. I, 20, 13) en dienden ten slotte als pakpapier (Martialis. III. 2).

De prijzen waren natuurlijk verschillend naar mate van de grootte en de wijze van uitvoering. Het eerste Boek van Martialis, 820 verzen, 29 bladzijden in de Teubner-editie, werd verkocht (I, 66; 117,17) voor 75 cts., f 1.25 en f 2.50; zijn Xenia, 274 verzen, 14 bladz. Teubner, voor 50 cts. (XIII, 3), maar zij kostten den uitgever nog niet de helft. Zooals men ziet, waren die prijzen niet hooger dan nu. Sommige werken waren echter zeer duur: zoo spreekt Gellius (II, 3, 5) van een Vergilius-exemplaar, dat den eigenaar meer dan 250 gid. had gekost, omdat het door den dichter zelven heette te zijn geschreven, en ook volumina, die volgens getuigenis van autoriteiten zorgvuldig waren gecorrigeerd, waren kostbaar.

P. H. D.

Een epigrammendichter

Wij kunnen er zeker van zijn, dat de ongeveer 23-jarige M. Valerius Martialis, die geboren was en tot dien tijd geleefd had in het kleine plaatsje Bilbilis in Spanje, zich gouden bergen voorstelde bij zijn vertrek naar Rome in het jaar 64 n. Chr. Reeds eenige Spanjaarden hadden grooten naam gemaakt in de cosmopolitische hoofdstad, die Rome in dien tijd was en bovendien groote rijkdommen verworven. Met trots noemde men in Spanje den naam van den wijsgeer Seneca, van den dichter Lucanus en van den rhetor Quintilianus. Indien de jeugdige Martialis zich toen voorgesteld heeft roem en rijkdom te verwerven, dan zijn zijn verwachtingen niet geheel

in vervulling gegaan. Roem heeft hij in voldoende mate geoogst, maar onophoudelijk klaagt hij in zijn gedichten over geldgebrek en zijn bekrompen levenswijze; zelfs bij zijn terugkeer naar zijn geboorteplaats in 98 beschikte hij niet over het noodige reisgeld, dat hem door Plinius de jongere verschaft moest worden.

Toen hij 16 jaren in Rome vertoefd had, in het jaar 80 bij de inwijding van het Colosseum door Titus, liet hij zijn *liber Spectaculorum* verschijnen, het boek, dat hem eenige eerbewijzen schonk en bekend maakte. In 85 verschenen zijn *Xenia* en *Apophoreta*, die nu als het 13^e en 14^e boek aan het einde van zijn epigrammen opgenomen zijn. *Xenia* waren briefjes, die de geschenken vergezelden, welke men zijn vrienden bij de *Satumalia* eesten schonk en *Apophoreta* heetten de gedichtjes bij de surprises, die de gastheer zijn gasten schonk „om mee naar huis te nemen.” Beide bundeltjes vormden dus een soort handleiding voor menschen zondei dichterlijke aanleg, die zóó in staat gesteld werden hun vrienden met geleende dichterlijke ontboezemingen te verrassen: niet ongelijk dus aan onze *Sinterklaasrijmpjes*.

Thans begint zijn hoofdwerk en gedurende de jaren 86 tot 98 verscheen gewoonlijk elk jaar een boek van zijn epigrammen. Na een oponthoud van 34 jaar in Rome, hoopt hij in het jaar 98 in zijn geboorteplaats *Bilbilis* weer de rust en landelijken eenvoud te vinden, die hij zoo noode in Rome gemist had. Hier verscheen zijn 12^e en laatste boek in het jaar 102.

Spoedig hierna moet hij gestorven zijn, want Plinius de jongere spreekt in 104 over zijn dood (*audio Valerium Martialem decessisse et moleste fero*).

Maar is er werkelijk wel eenige grond om te veronderstellen, dat de jeugdige *Martialis* zich voorstelde roem en rijkdom te verwerven? Dat hij naam wenschte te maken, komt duidelijk uit in de voldoening van den dichter als hij vertelt, dat hij overal in het buitenland gelezen wordt (VIII, 3); het blijkt ook uit de keuze van zijn werkzaamheid. Welk ander motief zou hem geleid kunnen hebben bij deze keuze? Zeker niet de noodzakelijkheid om lucht te geven aan zijn verontwaardiging, die zijn vriend en tijdgenoot *Juvenalis* ertoe aanzette om zijn satiren te schrijven. Hij is geen moralist en wordt niet gestuwd door den heiligen drang om zijn tijdgenooten den spiegel voor te houden teneinde hen bewust te maken van hun tekortkomingen. Hij leeft in harmonie met de menschen van zijn tijd en

is één der hunnen. Niet is hij gestegen tot een hoogte, vanwaar hij in eenzame afzondering de gedragingen der Romeinsche maatschappij kon overzien. Hiervoor miste hij de noodige diepte van denken en gevoelen. Ons brengt dit het voordeel, dat wij ons uit zijn satiren een fotografisch-getrouw beeld van de Romeinsche toestanden in zijn tijd kunnen opbouwen, dat niet veitroebeld is door haat en niet bewerkt en geretoucheerd is, om dat beeld te verkrijgen, dat het moraliseerend oog van den schilder zien wil. De dichter is ook niet bezielde door een ideaal, dat hij steeds voor oogen hield en dat hem de moeite van den dag kon doen vergeten door het vertrouwen in een betere toekomst; hij kon geen steun vinden in het geloof, dat vergelding en straf voor 's menschen daden hem later zouden ten deel vallen. Hij leeft het leven van den dag, maar hij leeft het met verstand, eerlijk en oprecht. De eenige tijdgenoot, die hem noemt, is de jonge Plinius en hij spreekt over hem bij zijn dood als „een verstandig, scherpzinnig man, met een fijn vernuft, wiens gedichten geestig en hatelijk, maar vooral ook oprecht waren.”

Ten bewijze van dit alles leze men enkele van zijn epigrammen, bv.

„Morgen wil je leven, Postumus, morgen, zeg je altijd. Wanneer komt dan toch dat „morgen” van jou? Hoe ver is dat „morgen”? Waar is het? waar te zoeken? Toch niet verborgen bij de Parthen en de Armeniërs? Dat „morgen” is al zoo oud als Priamus en Nestor. Zeg mij, voor hoeveel is het te koop? Morgen wil je leven? Het leven van vandaag is al te laat, Postumus. Wie gister leefde, hij is wijs.”¹

Dezelfde eenigszins pessimistisch en banaal klinkende moraal van „carpe diem” vinden we o. a. in de laatste regels van het 15^e epigram van het 1^e boek:

„Zorgen en aanhoudend zwoegen wachten ons. Vreugden blijven niet, maar vervliegen vlug. Grijp ze met je beide handen en houdt ze stevig vast. Vaak ontglippen ze, ook zoo, aan Uw omstrengeling. Geloof me, het is niet verstandig te zeggen: „ik zal leven”. Al te laat is het leven van morgen; leef nu.” (Vergel. ook X, 47).

Het is geen hoogstaande moraal, die hier uit spreekt, maar het getuigt toch van een eerlijkheid, ongekunsteldheid en realiteitsbesef, die den lezer voor hem innemen. Diezelfde eigenschappen zijn het ongetwijfeld, die hem afkeerig maken van het voortdurend op-

¹ V, 58.

disschen van mythologische verhalen en het omsluiëren van de werkelijkheid met een mythologisch waas, waaraan zich o. a. Martial's tijdgenoot, de dichter Statius schuldig maakt. In de 3^e satire van het 8^e boek spreekt de muse van het epigram, Thalia, aldus den dichter toe:

„Kun jij, ondankbare, afzien van je aardige spotternijen? Zeg mij, wat kun je beter doen in je vrijen tijd? Wil je soms je komisch genre wisselen met het tragische, of in hexameters grimmige oorlogen uitbulderen, opdat de pedante schoolmeester je gedichten voorleest met heesche stem en het opgeschoten meisje en flinke jongen je haten? Laat dat thema voor dichters, die zwaartillend en gruwelijk-emstig zijn, de ongelukkigigen, die tot middernacht doorploeteren. Maar jij, doop jij je fijne Romeinse boekjes in speelsche geestigheid: Het leven zelf herkenne en leze zijn eigen gewoonten. Laat het maar de schijn hebben, dat je op een dun pijpje blaast, als jouw pijp maar sterker is, dan de trompet van velen.”

Zijn zin voor de werkelijkheid en eerlijkheid weerhoudt hem ook van overschatting van zijn werk, waarvan hij getuigt (I, 16):

„Er zijn goede gedichtjes, enkele middelmatige, maar de meeste, die je leest, zijn slecht. Anders kan geen boek verschijnen, Avitus.”

Hij geeft toe, dat zijn gedichten van ongelijke waarde zijn, maar een gelijkmatig boek, zoo zegt hij (VII, 90), is altijd slecht.

Doordat de dichter geen zedenmeester wil zijn en zijn haat niet behoeft te koelen in zijn gedichten, noemt hij in zijn epigrammen wel zijn vrienden met name, maar zijn vijanden, die hij bespot of aan de kaak stelt, noemt hij nooit bij hun werkelijken naam. Zelf drukt hij dit aldus uit: (X, 33).

„Onze boeken leerden deze methode te volgen: personen te sparen, maar gebreken aan de kaak te stellen.”

De zotheden van de hooge en lage standen, alles wat belachelijk is, trekt zijn aandacht. Hij kent zijn pappenheimers, hij kent de klaploopers, die ten koste van alles een diner weten te bemachtigen; de fatten, die het nieuwste modesnuffe moeten vertoonen, de onverbeterlijke drinkers, die tot in den ochtend hun drinkgelagen voortzetten, de zakenmensen, die altijd business hebben, de treurende, die slechts met getuigen hun rouw bedrijven. Hij kent ze en spot met ze. Maar hij spot ook met zichzelf. Hij heeft de eigen-

schap van een bohémien om met luchtigen spot over zichzelf te praten. Als een bohémien leeft hij zorgeloos en opgewekt; al kan hij wel eens in een ontevreden stemming zijn lot beklagen, dat hij om te leven zooveel onwaardigs moet doen en dulden: b. v. XI, 24:

„Terwijl ik U begeleid en naar huis breng, terwijl ik mijn oor leen aan Uw gezwets, terwijl ik prijs al Uw woorden en daden: hoeveel verzen hadden in dien tijd het licht kunnen zien, Labullus! Schijnt U dit geen nadeel, als door U verloren gaat, wat Rome leest, wat de vreemdeling verlangt, wat door den ridder niet wordt uitgelachen, wat de senator van buiten kent, wat de rechtsgeleerde prijst en de dichter bedilt? Is dit behoorlijk, Labullus? Zou iemand dat kunnen tolereeren? Dat het aantal Uwer cliënten vermeerdert, het getal mijner boeken kleiner wordt? In ongeveer dertig dagen is nauwelijks één pagina door mij geschreven. Dat komt ervan als een dichter niet thuis wil eten.”

Door het gemis aan diepte in gevoelen en denken kon het echter gebeuren, dat zijn zorgeloosheid in onverschilligheid ontaardde en zijn vroolijkheid in losbandigheid. Het is immers een bewijs van onverschilligheid tegenover zichzelf en zijn werk, het getuigt van een weinig verheven opvatting van zijn taak, dat hij zich niet ontziet Keizer Domitianus zeer serviel te vleien. Hoe belachelijk klinken ons b.v. in de ooren de verzen, waarin hij zegt, dat de Sarmatische vijanden, waarheen Keizer Domitianus in het jaar 92 opgerukt was, te benijden zijn, omdat zij tenminste het aangezicht van den keizer kunnen aanschouwen. Het strekt den dichter echter tot eer, dat de stroefheid van het gedichtje nog de sporen vertoont van het geweld, dat de dichter zich zelf heeft moeten aandoen en het bewijst, dat het niet spontaan uit zijn dichterlijk gemoed opwelde. Men zou dit epigram (VII, 5) ongeveer zóó kunnen vertalen:

„Indien gij denkt, Domitianus, aan het verlangen van het volk en den Senaat en de werkelijke vreugde van het Romeinsche volk, breng dan onzen God (den keizer) terug op onze dringende beden. Rome benijdt zijn eigen vijand, ofschoon vele omkranste brieven komen (die overwinning boodschapten). De vijand ziet meer nabij den heer der wereld en ondanks zijn angst geniet hij toch van Uw gelaat.”

We mogen echter niet vergeten, dat een dergelijke byzantijsche houding tegenover den keizer minder aanstootdijk wordt, als we

bedenken, dat Martialis moest leven van zijn rijke begunstigers, van welke de keizer de invloedrijkste was; dat hij geen politiek tegenstander van den keizer was, en dat de verhouding van Martialis ten opzichte van den keizer niet veel verschilde van die van Vergilius en Horatius ten opzichte van Augustus en Maecenas.

Zooals zijn zorgeloosheid in onverschilligheid ontaarde, zóó zijn vroolijkheid in losbandigheid. Hieraan is 't te wijten, dat een gedeelte van zijn epigrammen, zacht gezegd, niet van obsceniteit is vrij te pleiten. Men kan het ook verklaren door zijn wensch om bij het publiek in den smaak te vallen, maar het blijft dan een verwijt aan den dichter, dat hij op deze lage sentimenten van zijn publiek speculeerde.

Het meest karakteristieke van de epigrammen van Martialis is het opschorten van de pointe tot den laatsten regel of het laatste woord» waardoor bij den lezer het geheele gedicht de spanning behouden wordt en deze zelfs niet kan gissen waar het op zal uitloopen. Hoe vlot en spannend is b.v. het gedichtje op een man, die naar een meisje dingt, niet om het meisje, maar ter wille van haar vermogen, dat hij spoedig verwacht te krijgen, omdat zij zwak van gezondheid is: (I, 10).

„Gemellus wenscht te trouwen met Maronilla; hij veilangt haar, maakt haar het hof, smeekt haar en zendt haar geschenken. Is zij mooi? Wel neen, geen schepsel is leelijker. Wat zoekt hij dan bij haar en bekoort hem in haar? Haar hoest.”

Geestig is ook het epigram op een leelijke vrouw, die nog leelijker vriendinnen uitzoekt (VIII, 79).

„Alle vriendinnen, die je hebt, zijn óf oude vrouwen, óf leelijk en nog afgrijselijker dan oude vrouwen. Deze neem je met je mee en sleep je met je naar de maaltijden, galerijen en theaters. Zóó ben je mooi, Fabulla, zóó ben je jong.”

Soms neemt de dichter den schijn aan zijn slachtoffer vrij te pleiten, terwijl hij hem in werkelijkheid nog heviger attaqueert (I, 28).

„Die gelooft, dat Acerra nog ruikt naar den wijn van gisteren, vergist zich. Acerra drinkt altijd tot 's morgens vroeg.”

Gedurende zijn geheele verblijf in Rome, 34 jaar lang, heeft de dichter de herinnering aan zijn geboorteplaats Bilbilis bewaard, als een plaats van landelijken eenvoud en rust. Herhaaldelijk klaagt hij in zijn gedichten over het jachtige leven van den stadbewoner en het rumoer der straten. Eindelijk in 98 schonk hem één zijner bewon-

deraarsters, Marcella, datgene, waarnaar hij zoo vurig verlangd had, een landgoed in Spanje. Sommige epigrammen in het 12e boek geven uiting aan de vreugde, die zich hierdoor van den dichter meester maakte. Maar spoedig komt de desillusie. Martialis was oud geworden en had gemeend alles nog in zijn geboortestreek aan te treffen, zooals hij het zich voorgesteld had in zijn verbeelding. Hij had Bilbilis verlaten als 23-jarige jonge man en had het altijd in Rome nog bekeken met de ongeoefende, idealiseerende oogen van den 23-jarige. Langzamerhand had zich daarbij gevoegd zijn ontevredenheid met het onrustig leven in Rome, waardoor het leven in Bilbilis in een romantisch waas gehuld werd. Was het dus wonder, dat hij diep teleurgesteld was, toen hij eenigen tijd in Spanje woonde? Daar miste hij, zooals hij zelf zegt, in de inleiding van zijn 12^e boek, de stimuleerende werking van de groote stad, de bibliotheken, theaters, het contact met de andere intellectueelen. Bovendien waren de objecten voor zijn epigrammen in Bilbilis spoedig uitgeput.

Het is een tragische trek in het leven van Martialis, dat hij door zijn aanleg en opvoeding niet op kon tornen tegen het absorbeerende leven van de groote stad, een groot gedeelte van zijn leven zijn Spanje geïdealiseerd heeft, en toen hij werkelijk zijn ideaal in vervulling zag gaan, zich zoo sterk bleek aangepast te hebben aan het leven van de wereldstad, dat hij zich ongelukkig voelde in een omgeving, waarnaar hij steeds verlangend had uitgezien, maar aan welke hij blijkbaar te zeer ontgroeid was, om zich er tevreden en gelukkig te voelen.

H. K.

Wenken aan leeraren van Augustinus

Op Augustinus' werk „De catechizandis rudibus”, waaruit ik hier het een en ander wil citeeren, ben ik opmerkzaam gemaakt door het boekje over den kerkvader van Ds. O. Noordmans (Volksun.Bibl. 1933). Het is een gaarne volbrachte plicht van dankbaarheid allereerst te wijzen op dit geschrift van Ds. N., waaruit ieder classicus veel leeren kan. Daarnaast hoop ik, dat enkelen der lezers van „Hermeneus”, die het leeraarsambt uitoefenen of zullen gaan uitoefenen, kennis nemen van het werk van Augustinus, dat in z'n kleinen omvang veel van de eigenschappen vertoont, die ons boeien in Confessiones of De Civitate Dei.

Het boekje is geschreven op verzoek van een Carthaagschen diaconus Deogratias, die belast was met het catechetisch onderwijs. (Vandaar de titel. „Rudis” beteekent hier natuurlijk niet „onbeschaaft” of iets dergelijks, maar „nog onbekend met de stof”. „De catech. rudibus” is dus „het catechetisch onderwijs aan eerstbeginnenden”.) Deze D. had o. a. geklaagd, dat hij vaak den indruk had gekregen, dat z'n les „vervelend” was. Hijzelf had in elk geval dat gevoel (. . . tibi ipse . . . esses fastidio). Augustinus antwoordt hierop al dadelijk, dat dit misschien uitsluitend D.'s persoonlijke indruk was, terwijl de hoorders met spanning luisterden. En Jüiet feit, ddt de a.s. leerlingen steeds weer naar D. verwezen worden, bewijst toch wel, dat 't met z'n onderwijs nog zoo slecht niet is (cap. 4).

Maar wanneer D. door dat gevoel gedrukt wordt, wil Aug. toch wel eenige wenken geven, hoe het voorkomen kan worden. Nu volgen een reeks opmerkingen op psychologisch en paedagogisch gebied, waarbij een lang uitgewerkt voorbeeld voor een catechese aansluit. Dat laatste laat ik geheel ter zijde, uit de eerste wil ik enkele aanstippen, 't zij dan noodgedwongen zonder veel verband.

De vanzelfsprekende, maar zoo vaak vergeten regel wordt in 't begin ingescherpt: men moet zich aan de hoofdzaken houden (5). „Zoo komt door 't weglaten van andere dingen het belangrijkste het meest op den voorgrond, en komt degene, wiens belangstelling we willen opwekken, niet moe tot die dingen, en raakt z'n geheugen niet verward.” Daarnaast de waarschuwing zich niet te houden aan één stereotypen vorm. Men moet zich aanpassen aan het gehoor en zoo het „taedium”, de verveling, op verschillende manieren tegengaan (19). De practische bisschop spreekt hier. Hij let op kleinigheden, die echter van belang kunnen zijn, zooals het al of niet zitten der leerlingen (en vertelt daarbij van een boer, die uit zijn „catechisatie” wegliep). Wanneer nu de leerling z'n mond opent „niet om te prijzen, maar om te gapen”, moet men zijn aandacht prikkelen door een grap of iets dat hem op een of andere wijze frappeert. „lyiefst iets, dat hemzelf raakt”, voegt de menschenkenner Aug. hier aan toe.

In enkele hoofdstukken (3, 14) ontleedt hij de verschillende oorzaken van het taedium. Zes noemt hij er, o. a. dat men er een afkeer van krijgen kan, telkens dezelfde elementaire dingen te herhalen, Daartegenover plaatst hij dan de wondermooie opmerking, dat, als de sympathie voor de hoorders maar sterk genoeg is, het meest be-

kende tijdens de behandeling nieuw kan worden en ongekende schoonheid openbaren. „Gebeurt het niet vaak, wanneer we mooie plekken buiten of in de stad, die wij zonder genot voorbijliepen, omdat we ze al zoo vaak gezien hadden, toonen aan menschen, die ze nog niet kenden, dat ons genot weer opleeft door hun genot van 't nieuwe, dat ze zien?” (17) En wat de laatste oorzaak van taedium betreft, dat men n.l. soms niet in de stemming kan zijn om goed les te geven: de leeraar moet er aan denken, dat het lot van z'n leerling in zijn handen kan liggen, en die gedachte moet verdrijven wat hem hindert (21).

Bij het onderwijs make men onderscheid tusschen hen, die werkelijk „gestudeerd” hebben, en de semi-intellectueelen. Met de eersten moet men de te behandelen stof zeer summier doorloopen, met een „u weet natuurlijk” alle kleine puntjes tòch even aanrakende. Waaròom zoo iemand christen wil worden, dient natuurlijk nauwkeurig nagegaan te worden. Echter slechts in zooverre op leeraarstoon (praecipendi auctoritate), als de reeds verworven „humilitas” van den leerling kan verdragen (12).

Degenen daarentegen, wier ontwikkeling bestaan heeft in het bezoeken van een rhetorenschool, dienen grondig onderwezen te worden. Zij moeten „veel uitvoeriger . . . dan de ongeletterden vermaand worden . . . een welbespraakte tong, die zij gewoon waren te prefereeren, zelfs niet te durven vergelijken met een rein hart”(13).

Misschien vindt men het toppunt van Augustinus' barmhartige menschenkennis in het hoofdstuk, waarin hij spreekt over de motieven voor het christen-worden. Wie een geveinsd motief opgeeft, terwijl hij in werkelijkheid een of ander voordeel zocht uit z'n toetreden tot de kerk, moet men „aan z'n woord houden”. Niet om hem te ontmaskeren, maar om hem van z'n besten kant te benaderen. Zoo kan wat geveinsd was, echt worden. „Laten we maken» dat hij er behagen in schept zoo te zijn, als hij eerst slechts wil schijnen”. (9)

Maar de beste les, die een paedagoog van Augustinus kan leeren, is zijn vermaning tot „hilaritas” (14), tot opgewektheid. Want, zegt hij zelf aan 't begin van zijn geschrift, men kan wel veel en gemakkelijk raad geven over allerlei technische kwesties, „maar het belangrijkste is, hóe te bewerken, dat men met vreugde les geeft” (4). Dit zal wel het begin en eind zijn van alle ware opvoedkunde: „ut gaudens quisque catechizet”.

Zeist.

G. J. de Vries.

Hymne op de 7 vreugden van Maria

(Uit 't Romeinsch-Franciscaansche Brevier die 22 Aug.)

Gens o fidelis, nunc juvat inditam
Almae Parenti pangere gloriam;
Ejusque miram dulciori
Laetitiam celebrare cantu.

Astans ab altis sedibus Angelus
Dum magiia promit, Virgo beatior
Exceptit alvo Conditorem.
Fitque parens¹ genitis Adami.

Ut ipsa matrem visitat impigre
Joannis, ultro sublevat indigos;
Cum parturit Jesum, clientes
Juribus accumulat supemis.

Dum proferuntur munera Parvulo,
Fidem per orbem sedula provehit;
Ut mvenit natum, perennes
Divitias miseris refundit.

Icta relatis de nece jubilans
Christi triumphis, erigit anxios;
Advecta coelos, hinc benigna
Respicit exsilio gementes.

— Audī, o lāetīfīcās || qui pius inclytam
Matrem: fac omnes naviter asseclae,
Spretis caducis², assequantur
Gaudia, quae remanent in aevum.

Metrum alcaicum. P. W.

¹ sc. salutis.

² sc. rebus.